

Katarzyna Smoktunowicz

Roczny cykl świąt liturgicznych jako jeden ze sposobów wyznaczania dat w "Kronice Supraskiej"

Prace Językoznawcze 13, 215-225

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Smoktunowicz
Białystok

Roczny cykl świąt liturgicznych jako jeden ze sposobów wyznaczania dat w „Kronice Supraskiej”

The annual cycle of liturgical holidays as a way to determine the dates in the “Suprasl Chronicle”

The subject of this article is to analyze the use of names of holidays of the Orthodox liturgical calendar as a means to describe the time of events in the text of “Suprasl Chronicle”.

Słowa kluczowe: kalendarz liturgiczny, nominacja świąt liturgicznych, chronologia
Key words: liturgical calendar, nomination of a liturgical holidays, chronology

„Kronika Supraska” jest jednym z XVI-wiecznych zabytków piśmiennictwa Wielkiego Księstwa Litewskiego, należącym do pierwszej redakcji zachodnioruskich latopisów. Zabytek ów został spisany najprawdopodobniej przez mnicha Grzegorza Iwanowicza w 1519 r. na zamówienie książąt Odyncewiczów¹, zaś odkryli go w 1822 r. w bibliotece monasteru supraskiego dwaj badacze starobiałoruskich tekstów, profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego: Ignacy Daniłowicz i Michał Bobrowski. Pierwsze wzmianki o istnieniu kronik „litewskich” pojawiają się już u polskich dziejopisarzy, m.in. Jana Długosza i Macieja Strykowskiego², ale dopiero odkrycie i publikacja „Kroniki Supraskiej” zapoczątkowały rozwój badań nad ich pochodzeniem, strukturą i klasyfikacją (do dziś znane są 22 zachodnioruskie latopisy³).

Białorusko-litewskie latopisy kontynuowały tradycje latopisarstwa ruskiego, które charakteryzowało się dorocznymi zapisami najważniejszych wydarzeń⁴,

¹ А. А. Семянчук: *Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі*. Гродна 2000, s. 33.

² Н. Н. Улащик: *Открытие и публикация Супрасльской летописи*. [W:] *Летописи и хроники*. Москва 1976, s. 203–204.

³ В. А. Чамярыцкі: *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*. Мінск 1969, s. 13.

⁴ В. А. Чамярыцкі: *Беларускія летапісы і хронікі*. Мінск 1997, s. 9.

przy czym, zgodnie z tradycją Bizancjum, lata były liczone od „stworzenia świata”⁵ (zgodnie z cerkiewną tradycją świat został stworzony 5508 lat przed narodzinami Chrystusa). Jednocześnie latopisarstwo WKL zaczyna stopniowo odbiegać od staroruskich wzorców zamkniętych w ramach dorocznych zapisów, i wypracować swój własny styl nawiązujący do zachodnioeuropejskich form narracyjnych. Taką formę opowieści historycznej przyjmuje najstarszy oryginalny utwór latopisarstwa białorusko-litewskiego – „Latopis wielkich książąt litewskich”⁶.

„Kronika Supraska” składa się z trzech części. Pierwsza ma charakter ogólnoruski i przedstawia polityczną historię wschodnich Słowian od „начала земли Русей” (tj. od 854 r.) do 1446 r. włącznie. Pomędzy wiadomościami 1427 i 1446 r. znajduje się tzw. smoleńska część, opisująca wydarzenia lat 1430–1445. Ostatnią, trzecią część, stanowi wspomniany już wcześniej „Latopis wielkich książąt litewskich”, w którym jest zawarta historia Litwy, począwszy od śmierci Giedymina i podziału ziem litewskich między jego synów, aż do śmierci Witolda. Badacze już dawno zwrócili uwagę na fakt, iż część smoleńska i „Latopis wielkich książąt litewskich” są napisane w odbiegającej od tradycji latopisarstwa Rusi Kijowskiej formie historycznej powieści-kroniki⁷.

Przed przyjęciem chrześcijaństwa starożytni Słowianie posługiwali się własnym, dwunastomiesięcznym księżycowo-słonecznym kalendarzem, w którym raz na dwanaście lat dodawano jeden miesiąc. Miesiące posiadały słowiańskie nazwy ściśle związane ze zjawiskami przyrody i pracami polowymi, które wykonywano w danym okresie⁸. Chrystianizacja Słowian Wschodnich w X w. wniosła znaczące zmiany nie tylko do ich wierzeń i kultury, ale przyczyniła się również do rozwoju piśmiennictwa i nauki, z czym związane było przyjęcie nowego kalendarza juliańskiego. Jak już wspomniano wcześniej, zgodnie z bizantyjskim zwyczajem, lata liczone od „stworzenia świata”. Początek roku był jednak obchodzony zgodnie ze starą tradycją wiosną (od X w. było to 1 marca), gdy zaczynało przystępować do prac polowych, a nie, tak jak w Bizancjum, 1 września. Dopiero w 1492 r., zgodnie z tradycją cerkiewną, początek roku przeniesiono na 1 września⁹. Taki stan rzeczy utrzymywał się do czasów Piotra I.

Ogólnoruska część „Kroniki Supraskiej” zachowuje tradycyjną formułę dorocznych zapisów zaczynających się od słów: *в лѣто...*, co pozwala stosunkowo dokładnie określić czas opisywanych wydarzeń (należy jednak mieć na uwadze fakt, iż białoruski kronikarz w celu skrócenia tej części latopisu dość często umieszczał ciąg wydarzeń związanych z określoną postacią pod jedną datą, cho-

⁵ Н. Г. Бережков: *Хронология русского летописания*. Москва 1963, s. 9.

⁶ В. А. Чамярыцкі: *Беларускія летапісы і хронікі*, s. 9.

⁷ В. А. Чемерницкий: *Белорусская литература XIV–XVI вв. История всемирной литературы в 9 томах*, 1985, <www.feb-web.ru/feb/ivl/v13/v13-4932.htm>.

⁸ Э. О. Бондаренко: *Праздники христианской Руси*. Калининград 1993, s. 9.

⁹ Ibidem.

ciaż nieraz mogły się one rozgrywać na przestrzeni kilku lat). W analizowanym zabytku często pojawiają się dokładniejsze zapisy podające nie tylko rok, ale dodatkowo dzień i miesiąc opisywanych wydarzeń, por. np.: *В лѣто 6848 [1340]. Приставися князь велики [Иван] Даниловичъ в черницех и во скыме марта 31 (37v); В лѣто 6928 [1420]. Поеха митрополить Фотеи в Литву месяца июня 1 (70v); В лѣто 6892 [1384]. Месяца марта 25 князь резаньскыи взя Коломну (51v); В лѣто 6933 [1425] [...] Того жь лѣта по изборе у вольторъникъ 5 час ноци приставися благоверныи князь Василеи Дмитриевичъ месяца феврала 27 день. (71); В лѣто 6906 [1398] [...] бысть бои великъ месяца августа (57) 12, в второкъ.*

W „Kronice Supraskiej” spotykany jest również odmienny sposób określania czasu, w którym zostały pominięte kalendarzowe zapisy dat, zaś kluczową rolę pełnią nazwy świąt cerkiewnych. Należy zauważyć, iż takie przykłady pojawiają się również w oryginalnej części zabytku, czyli w „Latopisie wielkich książąt litewskich”. Osoba dobrze znająca kalendarz liturgiczny nie miała najmniejszych problemów zarówno z posługiwaniem się takim sposobem zapisu dat, jak również z ich prawidłowym odczytaniem. Z pewnością nie bez znaczenia jest tutaj fakt, iż twórcami latopisów i ich kompilacji byli prawosławni mnisi.

Od IV w. n.e. Cerkiew chrześcijańska wiązała swój roczny cykl świąt z kalendarzem juliańskim (początek roku przypada na 1 września), a najważniejsze ze świąt chrześcijańskich – Paschę – z kalendarzem księżycowo-słonecznym¹⁰. W związku z tym Wielkanoc jest świętem ruchomym. Kalendarz liturgiczny Cerkwi prawosławnej wyróżnia dwanaście wielkich rocznych świąt, z których pierwszym jest *Narodzenie Matki Bożej (Roźdiestwo Preswiatyja Bogorodicy)*, przypadające, według starego stylu¹¹, 8 września. Uzupełnieniem kalendarza są mniejsze święta i dni poświęcone pamięci świętych i ikon.

Analizę użycia nazw świąt prawosławnych w funkcji wyznacznika dat rozpocznę od najważniejszego w tradycji chrześcijańskiej święta – Paschy. Jest to święto ruchome, z którym związane jest rozpoczęcie Wielkiego Postu oraz wszystkie święta cyklu Paschalnego i Pięćdziesiątnica (w tym wypadku niezbędna więc jest wiedza dotycząca tego, na jaki dzień przypadała Wielkanoc w danym roku, by móc prawidłowo określić datę poszczególnych wydarzeń opisywanych w latopisie). Wielki Post poprzedzają cztery tygodnie przygotowawcze. Niedziela trzeciego tygodnia nosi nazwę mięsopustnej. „Kronika Supraska” poświadcza użycie tej nazwy w celu uściślenia daty rozpoczęcia tatarskiego oblężenia Włodzimierza: *(В лѣто 6745 [1237]) И в субботу мясопустную (czyli w sobotę poprzedzającą trzecią niedzielę przygotowawczą) и начаша нарежати леси...* (opuszczony w rękopisie fragment odnajduje swą kontynuację

¹⁰ И. А. Климишин: *Календарь и хронология*. Москва 1985, s. 214.

¹¹ Wszystkie daty zostały przytoczone według kalendarza juliańskiego.

w „Słuckim latopisie”, gdzie jest mowa o zdobyciu Włodzimierza przez Tatarów) и всю странну (23v). Synonimem dla określenia Wielkiego Postu w tradycji prawosławnej jest również nazwa *великое говение*, która w analizowanym latopisie pojawia się kilka razy, por.: (В лѣто 6910 [1402]) Во великое говение месяца марта знамени бысть на небеси (58v); (В лѣто 6929 [1421]) И в Мьстиславли был у князя Семена Лызвенина, и в Смоленсте быв и зборовал при князи Семени Ивановичи, и приѣха на Москву во великое говѣино. (71); (В лѣто 6933 [1425]) Тои же зимы отеха князь Юрьи в Галичь во великое говение. (71); (В лѣто 6946 [1438]) Ино и люди елико от малых детеи от великого гладу, а во великое говение мяса ѣли (82v); (Лѣтописецъ великих князеи литовѣских) Тои же зимы во великое говение нача Свѣтослав думати со смоленѣскими бояри (98v). W wyżej wymienionych przykładach odwołanie się do Wielkiego Postu wskazuje na pewien dłuższy odcinek czasu bez uściślenia konkretnej daty, jednak czytelnik doskonale zdaje sobie sprawę, że opisane wydarzenia musiały mieć miejsce przed świętem Wielkanocy. W „Kronice Supraskiej” są również przykłady precyzujące datę konkretnego wydarzenia w okresie Wielkiego Postu. Jest to mianowicie odwołanie się do nazwy trzeciej niedzieli postu, będącej jednocześnie jego połową. Białoruski kronikarz kilkakrotnie posługuje się nazwą *средокрестная неделя* (obecnie w tradycji prawosławnej częściej spotykana jest nazwa *крестопоклопная*), por.: (В лѣто 6746 [1238]) И взяша град на средокрестной недели (26v); (В лѣто 6852 [1344]) Поиде во орду преосвящены митрополить Фегнасть [...] выде на средохрестной недѣли (38v); (В лѣто 6953 [1445]) Тои же зимы приставися смоленскы владыка Семионь месяца марта 3 на средокрестной недели, в середу (86v); (В лѣто 6924 [1416]) В недѣлю 2-ю поста, марта 15, поставися Самьсона во дьяконы, в субботу 3-ю поста поставлень бысть Самьсонь попомь, в неделю средехрестную поставлень бысть епископомь Новугороду и наречень бысть от митрополита Семион (68). Z datą Paschy związany jest termin jednego z dwunastu wielkich świąt (tzw. *dwunadiesiątych prazdnikow*), a mianowicie *Wjazdu Chrystusa do Jerozolimy* (*Wchod Hospodień wo Ijerusalim*). W tradycji ludowej o wiele częściej spotyka się potoczną nazwę tego święta – *Wierbnoje Woskriesienje*. W „Kronice Supraskiej” znajdujemy jedną wzmiankę dotyczącą wydarzeń rozgrywających się właśnie w dniu tego święta: (В лѣто 6948 [1440]) Сотворися зло велико в Литвѣ, убиень бысть князь велики Жикгимонть в Литви во граде Троцех во вербную неделю перед обедомь (82v). Należy zauważyć, iż w języku staroruskim słowo *неделя* mogło być używane zarówno we współczesnym jego znaczeniu (czyli tydzień), jak też oznaczać siódmy dzień tygodnia¹². Wspomniane

¹² И. И. Срезневский: *Материалы для словаря древнерусского языка*. Т. 2. Москва 1958, s. 380–381.

wyżej święto otwiera *Wielki Tydzień*, czyli *Strastnuju Siedmicu* (*Strastnuju Niedielu*). Analizowany zabytek poświadcza przykłady użycia nazwy samego tygodnia oraz dodatkowo jego poszczególnych dni w celu uściślenia daty opisywanych wydarzeń, por.: (*В лѣто 6923 [1415]*) *Тогда был Благовещение в понедельник на страстной недели.* (66v); (*В лѣто 6860 [1352]*) *Митрополитъ Фегнасть благослови владыку Данила на владычество во Суздаль, и литоргися великыи четвертокъ.* (40); (*В лѣто 6924 [1416]*) *А приеха в Новгород месяца апреля во 16 день во велики четвертокъ* (68v); (*В лѣто 6926 [1418]*) *Во велики четвертокъ послалъ преже себе дву человекъ* (69); *во вечернюю зару на западе звезда велика аки копѣинымъ образомъ явльшеся [...] юже видихомъ все говение великое в пятницу великую* (58v); (*Лѣтописецъ великих князеи литовскихъ*) *А князю Святославу, стоявши у города и бивши пороки град Имьстиславль на страстной недели в пятницу* (99v).

Najważniejsze i najstarsze ze świąt chrześcijańskich znajduje swoje poświadczenie w wielu miejscach „Kroniki Supraskiej”. W analizowanym zabytku funkcjonują dwie nazwy na jego określenie: *Пасха* i *Велик День*. W jednym przykładzie pojawia się jedynie słowo *праздник*, jednak kontekst wyraźnie wskazuje na to, o jakim święcie jest mowa, por.: (*В лѣто 6933 [1425]*) *Той же зимы отеха князь Юрь в Галич во великое говение. Того жь лѣта ъздиль митрополитъ на Кострому и в Галич ко князю Юрью, и пакы на Кострому и во Володимер к празнику* (71). Białoruski kronikarz odwołuje się zarówno do wydarzeń dnia samej Wielkanocy, jak też traktuje to święto jako odnośnik do ustalenia daty opisywanych dziejów: (*В лѣто 6918 [1410]*) *Приде из Царяграда Фотеи митрополитъ [...] на Москву при великомъ князи Василии Дмитриевичъ на Великъ день.* (64); (*В лѣто 6881 [1373]*) *Той же зимы князь Михаило тферьскыи подвел рать литовскую втаи на град Потомъ по Велице дни ступи прочь* (59v); (*В лѣто 6881 [1373]*) *Той же зимы князь Михаило тферьскыи подвел рать литовскую втаи на град Переяславль [...] по пасце на друго недели во второкъ* (46v). Nawet gdy w opisie pojawiła się kalendarzowa data, autor nie omieszczał zaznaczyć, ile tygodni upłynęło od Wielkanocy: (*В лѣто 6896 [1388]*) *Того жь лѣта приставися князь великыи Дмитреи Ивановичъ, месяца мая 19 на 5 по пасце во среду* (53).

Okres tygodnia paschalnego w Cerkwi prawosławnej nosi nazwę *Swietłoj Siedmicy*. W staroruskich zabytkach częściej spotykana jest nazwa *святая неделя*, która równie dobrze mogła oznaczać każdą niedzielę w roku. „Kronika Supraska” poświadcza przykłady, w których z pewnością ta nazwa została użyta w znaczeniu tygodnia paschalnego, por.: (*В лѣто 6923 [1415]*) *а в Смоленську былъ митрополиту Великъ день, и приѣха на Москву на светой недели* (67); (*В лѣто 6948 [1440]*) *И по Велице дни на святой недели в среду здумаша смолняне* (83). Od daty *Paschy* zależy również termin *Піęćdziesiąтныцѣ*, zwanej inaczej dniem *Троіцы Святеј* (*Троицын день*) na pamiątkę objawienia ludziom

tajemnicy Trójcy Świętej i zesłania Ducha Świętego na apostołów. W „Kronice Supraskiej” pod rokiem 9634 (1426) znajduje się następujący zapis: *А митрополитъ ѡха во свое село Бисеровское, и оттоле поѡха во Володимерь, и тамо имь были Велик день, а на Москву приѡхали по Трощенѣ дни* (71v), czyli po upływie ponad ośmiu tygodni od święta *Wielkanocy*.

Spośród pozostałych dwunastu wielkich świąt prawosławnych najczęściej wspominane w zabytku są *Boże Narodzenie (Roźdiestwo Christowo)* i święto *Chrztu Pańskiego (Kreszczenije)*. Boże Narodzenie poprzedza czterdziestodniowy post, który rozpoczyna się 15 listopada. Nosi on nazwę *roźdiestwienskogo* lub *filipowego*, gdyż w przeddzień jego rozpoczęcia świętuje się pamięć apostoła Filipa¹³. W „Kronice Supraskiej” pojawia się określenie *филиповы запуски* i *филипово говѣино*. Pierwsze z nich oznacza przeddzień rozpoczęcia postu¹⁴, natomiast drugie – sam post, por.: *(В лѣто 6948 [1440]) И той же осени на Филоповы запуски приде воиско литовское ко Смоленску* (84v); *(В лѣто 6920 [1412]) Того жь лѣта приде изо орды за недѣлю до Филипова говѣина*. (66). Do święta *Bożego Narodzenia* oraz *Chrztu Pańskiego* zabytek odwołuje się kilka razy: *(В лѣто 6934 [1426]) И на ту осень еха князь велики Василеи Васильевич на Москву и тамо жили до Рожества Христова* (71v); *(В лѣто 6935 [1427]) Той же осени были митрополитъ на Брашеве и на Коломне, а по Рожествѣ ездиль в Литву, и соѡздыль во семь недѣль в Литву и з Литвьвы* (72); *(Лѣто 6818 [1310]) По крещени поеха просвещени митрополит Петр ко Брянску* (34). Przeddzień święta określony jest mianem *канона*, dlatego wydarzenia mające miejsce w wigilię *Bożego Narodzenia* kronikarz opisuje w następujący sposób: *(В лѣто 6929 [1421]) И во Львове, и во Волидемери приѡхаль волторьникъ, в канон Рожества Христова, а у* (69v) *Вилни были на Крещение* (71). Przyjazd chorego Skirgieiły do Kijowa na dwa dni przed świętem *Chrztu Pańskiego*, czyli 4 stycznia, został opisany następująco: *(Лѣтописецъ великих князей литовскихъ) Канонъ канона Крещения, в субботу, вха в город во Киев боленъ, болев 7 дней, преставися в среду* (103). W „Kronice Supraskiej” dwukrotnie wspominane jest również święto *Podwyższenia Krzyża Świętego (Wozdwiżenija Kresta Gospodnia)* przypadające na 14 września, por.: *(В лѣто 6558 [1050]) Священа бысть церкви святая София на Воздвигене повелением князя Ярослава и сына его Володимера* (21v); *(В лѣто 6935 [1427]) А по Воздвигени поѡха митрополитъ на Москву и бысть у великого князя* (72). Ponadto w latopisie pojawiają się pojedyncze wzmianki dotyczące wydarzeń, których daty są orientowane na święta *Zwiastowania (Благовieszчення)* (25 marca), *Przemienienia Pańskiego*

¹³ Э. О. Бондаренко: *Праздники христианской Руси*, s. 361.

¹⁴ Рог. И. И. Срезневский: *Материалы для словаря древнерусского языка*, Т. 1, s. 906 i 941.

(*Preobrażenia Gospodnia*) (6 sierpnia) oraz *Zaśnięcia Najświętszej Bogarodicy* (*Uspienija Preswiatoj Bogorodicy*) (15 sierpnia): (*В лѣто 6878 [1370]*) *Тогда уползну снег в Новегороде за святымъ Благовещеньем, засыпа дворы и с людми* (45v); (*В лѣто 6897 [1389]*) *Того жь лѣта приеха в Новъгород князь Семен Лызвены Олгирдовичь на пригород на Всѣнние святыя Богородици* (53). To ostatnie święto zamyka roczny cykl wielkich świąt w kalendarzu prawosławnym. Co się tyczy nazwy święta *Przemienienia*, użytej w „Kronice Supraskiej”, jest ona silnie zakorzeniona w tradycji ludowej do chwili obecnej, por.: (*В лѣто 6939 [1430]*) *под Троками стояль на Спасов день, а стоял 4 дни* (74v).

Ponadto Cerkiew szczególnie uroczyście obchodzi jeszcze kilka świąt należących do grupy dwunastu wielkich. Pierwszym z nich jest święto *Opieki Matki Boskiej* (*Pokrow Bożiej Materi*) przypadające 1 października. Święto to zostało ustanowione w Konstantynopolu w X w. na pamiątkę widzenia św. Andrzeja Salosa. W czasie oblężenia miasta w świątyni Blacherneńskiej ukazała mu się Matka Boska, która z modlitwą o zbawienie świata od cierpień rozpostarła nad wiernymi swój szal. Wkrótce wrogowie zostali odparci spod bram miasta¹⁵. Święto to szczególnie czczone jest w Cerkwi prawosławnej. Trzęsienie ziemi, o którym wspomina pod rokiem 6953 (1445) „Kronika Supraska”, nawiązując do święta *Opieki Matki Boskiej*, musiało mieć miejsce około 15 września, por.: *Того жь лѣта перед покровомъ за две недели поколибашася земля в ноци* (87). Cerkiew dużą cześć darzy również postać św. Mikołaja Cudotwórcy, którego pamięć wspomina dwa razy do roku: 9 maja i 6 grudnia. W związku z tym ludowa tradycja wy różnia „Николу вешнего, тёплого, травного” oraz „Николу зимнего, холодного”¹⁶. W odniesieniu do drugiej daty święta funkcjonuje również nazwa *Николин день*. Pod rokiem 6748 (1240) pojawia się relacja o zdobyciu Kijowa przez tatarskie ordy Batu-chana: *приятъ бысть Киевъ на Николинъ день* (32). Wątpliwości co do daty nie pozostawia również zapis z roku 6878 (1370), w którym kontekst wyraźnie wskazuje na „zimowego Mikołaja”: *На ту же зиму ноября месяца паки приходи Олгирдь к Волоку. На Николинъ день приде к Моськве и стоя у города 8 дни и, возьм мир, возовратися восвоаяси* (45v). W „Kronice Supraskiej” odnotowane zostało również nawiązanie do jeszcze jednego z czterech głównych postów w Cerkwi prawosławnej, a mianowicie do *postu Piotrowego*, który rozpoczyna się w tydzień po *Świętej Trójcy* i trwa do dnia *Apostołów Piotra i Pawła*. W części ogólnoruskiej pojawia się następujący zapis: (*В лѣто 6912 [1404]*) *Се бысть последнее пленение пленение Смоленську от Витовта, во Петрово*

¹⁵ E. Przybył: *Prawosławie*. Kraków 2000, s. 151–152.

¹⁶ O. В. Третьякова, Н. В. Тверитинова: *Русский народный календарь*. Москва 2007, s. 480.

говение, месяца июня 26 день, во четвертокъ (60). Fakt, iż oprócz daty kalendarzowej staroruski kronikarz nie omieszczał wspomnieć również okresu liturgicznego w życiu Cerkwi, w którym rozgrywały się opisywane wydarzenia, świadczy o niezwyklej ważności *postu Piotrowego* w życiu prawosławnych chrześcijan.

Odrębną grupę świąt wspomnianych w „Kronice Supraskiej” stanowią dni poświęcone poszczególnym świętym i apostołom. Są to tzw. małe święta, mniej czczone w tradycji prawosławnej niż te wspomniane wyżej. Należy zauważyć, iż Cerkiew prawosławna dopiero w XVI w. przyjęła zasadę oficjalnego procesu kanonizacji. Wcześniej rozpowszechniony kult świętego był jedynie potwierdzany specjalnym dokumentem przez biskupa lub patriarchę i na tej podstawie wpisywano go do kalendarza liturgicznego¹⁷. W analizowanym zabytku można wyróżnić dni poświęcone apostołom: (*В лѣто 6939 [1430] при немь приставися велики князь Витовт месяца октября 23, на память святого Якова, брата господня (73v)*), (*В лѣто 6605 [1097] месяца мая в 8 день на память святого апостола Иоана Богуслова (4)*) oraz męczennikom Dumitrowi Sołuńskiemu i Teodotowi: (*В лѣто 6939 [1430] стаиша под Мстиславемь месяца октября 26 день, на память святого мученика Дмитрия, во сроду (75v)*), (*В лѣто 6953 [1445] Тои жь осени на святого Дмитра день царь Махметь и Мамутакъ, сынъ его, отпустили князя великого Василия московского (87)*); (*В лѣто 6923 [1415] Того жь лѣта месяца июня в 7 день, на память святого мученика Федота (67)*). Ponadto w latopisie wspomniane są również dni poświęcone pamięci świętych mnichów Potapiusza oraz Antoniego Wielkiego, założyciela najstarszego istniejącego na ziemiach ruskich monasteru Kijowsko-Pieczerskiego: (*В лѣто 6939 [1430] Князь велики Жигимонт приде с литовьскою силою, и бысть имь бои месяца декабря в 8 день, на память святого отца Потая, в понедѣлокъ (74)*); (*В лѣто 6896 [1388] Пуминь митрополить у другое ряд на Русь, и постави владыкою Иоана ко Великому Новгороду месяца геньвара 17 день, на память святого Антония (52v)*). W *Kronice* pojawia się również wzmianka o dniu poświęconym czci arcydiakona Jewpła¹⁸ Sycylijskiego: [*В лѣто 6923 [1415] месяца августа в 11 день, на память святого Еумьпла дякона (67v)*]. Uwagę zwraca fakt, iż niemal przy wszystkich tych świętach pojawia się również data kalendarzowa, a dopiero potem dodany jest przypis dotyczący świętego, którego pamięci przeznaczony jest dany dzień. Jednym z nielicznych wyjątków jest, wspomniany w smoleńskiej części „Kroniki Supraskiej”, dzień św. Szymona Słupnika przypadający 1 września. Była to wyjątkowa data, bowiem od połowy

¹⁷ E. Przybył: *Prawosławie*, s. 172.

¹⁸ Starocerk. *Еупл*, рог. А. В. Суперанская: *Словарь русских личных имён*. Москва 1998, s. 176.

XIV w. aż do 1700 r. właśnie wtedy rozpoczynał się Nowy Rok¹⁹. W ludowej tradycji Słowian Wschodnich ten święty otrzymał przydomek *летопроводца*, czyli tego, który żegna stary rok, a wita nowy; w tym dniu kończono również wiele prac polowych i domowych²⁰. W zabytku została zachowana ludowa forma nazwy święta: (*В лѣто 6939 [1430] князь Михаило приде со всею силою литовскою и с ляхи. и бысть имь бои со Швитригаилом на Семень день лѣтопроводца (76v).*

Na zakończenie jeszcze jedna uwaga dotycząca dat, znamiennych ze względu na ich zbieżność ze świętami prawosławnymi. W „Kronice Supraskiej” pojawia się szereg informacji dotyczących konsekracji cerkwi, którym nadawano imię na cześć świętego bądź święta. Zgodnie z tradycją cerkiewną dokonywano tego w dniu danego święta²¹, co potwierdza sam zabytek. W latopisie znajdują się informacje związane z konsekracją cerkwi p.w. św. męczennika Michała, księcia czernihowskiego²² oraz Matki Boskiej (być może mowa o pierwszym Uspienskim soborze na Kremlu). Opisane wydarzenia mają miejsce właśnie w dniu danego święta, por.: *Того же лѣта священа бысть церкви святая Богородица Московская августа 15. (36v); Создана бысть церкви на Москве камени святого Михаила, того жь лѣта священа бысть сентября 20. (37).* Należy przypuszczać, iż również konsekracja większości innych cerkwi, wspomnianych w latopisie, pokrywała się z odpowiednim świętem, chociaż nie jest to wyraźnie zaznaczone w tekście. Znamieną jest również data przybycia do Moskwy ikony Matki Boskiej, przypadającego właśnie w dniu święta *Заśnięcia*, por.: *от иконы святыя Богородици явися чудо, много прощение слепым (66) и хромымь и раслабленымь, еже не може умь человеки сказати. И на Москву приходила святая тая икона месяца августа 15 (66v).* Zabytek dowodzi również, iż wierzono we wstawiennictwo świętych, których pamięć czczono w danym dniu lub w jego przeddzień: *И посла послы розгордѣвсья ко Алеандру: «Аще можеши противитися мнѣ, то есмь здѣ уже, пленю землю твою». Александро слышавь словеса си и велми сильно разгоряся сердцемь, и приде на него у мале дружине июля 25, имеяше велику вѣру ко Борису и Глѣбу. (28v).* Pamięć św. Borysa i Gleba jest czczona właśnie 26 czerwca.

Analiza sposobów określania chronologii w „Kronice Supraskiej” pozwala stwierdzić, że uwzględnianie świąt liturgicznych w uściślaniu dat opisywanych wydarzeń jest szeroko rozpowszechnione zarówno w skompilowanej ogólnoruskiej części zabytku, jak też w oryginalnym fragmencie powstałym w całości na terenie WKL. Częste operowanie nazwami świąt oraz przywoływanie pamięci świętych przy opisywaniu faktów staje się rzeczą oczywistą, jeżeli weźmie się

¹⁹ Э. О. Бондаренко: *Праздники христианской Руси*, s. 278.

²⁰ В. Ф. Андреев: *Праздники и обряды на Руси*. Москва 2006, s. 205.

²¹ Э. О. Бондаренко: *Праздники христианской Руси*, s. 19.

²² *Ibidem*, s. 23.

pod uwagę fakt, iż twórcami latopisów byli prawosławni mnisi, którym taki sposób przedstawienia materiału musiał być niezwykle bliski. Teksty latopisów były jednak adresowane nie tylko do duchownych, powstawały przecież na zamówienie różnych dworów książęcych, a co za tym idzie, ich odbiorcami stawali się także ludzie świeccy, którzy również musieli się wykazać znajomością roku liturgicznego Cerkwi. Zabytek jest bogatym źródłem nazw prawosławnych świąt w ich cerkiewno-słowiańskiej oraz ludowej postaci. Określenia *Wierbnoje Wo-skriesienije*, *Wielik Dień*, *Spas* do dziś funkcjonują w potocznym języku i gwarze prawosławnych mieszkańców Podlasia²³.

Literatura

- Андреев В. Ф. (2006): *Праздники и обряды на Руси*. Москва.
- Androsiuk N. (1993): *Z badań nad nazwami świąt i obrzędów ludowych na terenie Białostoczczyzny*. „Białostoczczyzna” 1993, nr 1, s. 75–81.
- Androsiuk-Raczkiewicz N. (2006): *Nazewnictwo wschodniosłowiańskie związane ze świętem Narodzenia i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny na Białostoczczyźnie*. [W:] *Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*. Red. L. Citko, B. Siegień. Białystok, s. 271 – 282.
- Бережков Н. Г. (1963): *Хронология русского летописания*. Москва.
- Бондаренко Э. О. (1993): *Праздники христианской Руси*. Калининград.
- Чамярыцкі В. А. (1997): *Беларускія летапісы і хронікі*. Мінск.
- Чамярыцкі В. А. (1969): *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*. Мінск.
- Чемерицкий В. А. (1985): *Белорусская литература XIV–XVI вв. История всемирной литературы в 9 томах*, <www.feb-web.ru/feb/ivl/vl3/vl3-4932.htm>.
- Климишин И. А. (1985): *Календарь и хронология*. Москва.
- Przybył E. (2000): *Prawosławie*. Kraków.
- Raczkiewicz N. (2008): *Nazewnictwo wschodniosłowiańskie związane z Bożym Narodzeniem na Białostoczczyźnie*. [W:] *Studia Wschodniosłowiańskie*. Red. H. Twaranowicz. Białystok, s. 141–153.
- Семянчук А. А. (2000): *Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі*. Гродна.
- Срезневский И. И. (1958): *Материалы для словаря древнерусского языка*. Т. 1–2. Москва.
- Суперанская А. В. (1998): *Словарь русских личных имён*, Москва.
- Третьякова О. В., Тверитинова Н. В. (2007): *Русский народный календарь*. Москва.
- Улащик Н. Н. (1976): *Открытие и публикация Супрасльской летописи*. [W:] *Летописи и хроники*. Red. Б. А. Рыбаков. Москва, s. 203–204.

²³ Por. N. Androsiuk-Raczkiewicz: *Nazewnictwo wschodniosłowiańskie związane ze świętem Narodzenia i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny na Białostoczczyźnie*. [W:] *Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*. Red. L. Citko, B. Siegień. Białystok 2006, s. 271–282; N. Raczkiewicz: *Nazewnictwo wschodniosłowiańskie związane z Bożym Narodzeniem na Białostoczczyźnie*. [W:] *Studia Wschodniosłowiańskie*. Red. H. Twaranowicz. Białystok 2008, s. 141–153; N. Androsiuk: *Z badań nad nazwami świąt i obrzędów ludowych na terenie Białostoczczyzny*. „Białostoczczyzna” 1993, nr 1, s. 75–81.

Резюме

„Супрасльская летопись” принадлежит к I своду белоруско-литовских летописей Великого княжества Литовского. Предметом статьи является анализ её текста с точки зрения употребления названий праздников литургического календаря Церкви при описании событий. В статье учитываются не только Пасха и двенадцатые праздники, но и менее важные, а также праздники в память святых и апостолов. Приведенные примеры свидетельствуют о том, что употребление этих названий вместо традиционной календарной даты было явлением довольно распространенным в „Супрасльской летописи” и составляло один из способов расположения во времени описываемых событий. Несомненно, огромную роль сыграл здесь факт, что творцами летописей были православные монахи, для которых такой способ изложения материала был очень близким. Памятник является богатым источником церковных и народных названий православных праздников.